

Kapaszkodók és buktatók: roma fiatalok iskolai előmenetelének főbb befolyásoló tényezői hátrányos helyzetű településeken, kvalitatív megközelítésben

Betekintő

Kutatásunk során arra vállalkoztunk, hogy kvalitatív módszertani megközelítésben megvizsgáljuk a roma fiatalok iskolai lemorzsolódásának legfőbb okait, illetve feltérképezzük azokat a tényezőket, amelyek hozzájárulhatnak a veszélyeztetettség csökkentéséhez és a korai iskolaelhagyás megakadályozásához. Tettük mindezt úgy, hogy a fiatalokat nevelő és oktató pedagógus szakembereket és magukat az érintetteket, a roma származású szülőket egyaránt megkérdeztük. Ez utóbbiak véleménye azért is különösen fontos, mert válaszadóink az interjú keretei között egyrészt a saját iskolai pályafutásukat meghatározó tényezőkről, illetve az azokkal kapcsolatos megélésükről is beszámolhattak, másrészt a gyermekeiknél tapasztalt jelenségekről, hangsúlyos elemekről is elmondhatták véleményüket.

Bevezető

Tanulmányunknak kettős célja van. Egyrészt, hogy kétoldalról – a roma szülők és a pedagógusok, illetve segítő szakemberek szemszögéből – megvilágítsuk a roma fiatalok iskolai előmenetelének kapaszkodóit és buktatóit. Másrészt, hogy a kvalitatív módszertan értékeinek kiaknázásával érzékenyítsük a laikus és hozzáértő olvasót egyaránt az érintettek, és a velük szoros kapcsolatban álló szakemberek szempontjaival kapcsolatban. Meggyőződésünk ugyanis, hogy a roma iskolai előmenetel kutatásában a nagymintás kvantitatív kutatások mellett kiemelt szükség van kvalitatív „mélyfúrásokra”, az adott élethelyzetek részletes, az érintetteket is megszólaltató, több szempontú

elemzésére. A kvantitatív módszerek értékeinek elismerése mellett fontosnak tartjuk ugyanis, hogy „behatoljunk az általunk vizsgált emberek saját világába; hogy az ő szempontjukból legyünk képesek szemlélni a dolgokat, és mindeközben olyan felfedezéseket tegyünk, amelyek gyarapítják az emberiség tapasztalati tudását” (Corbin és Strauss, 2015, 55.).

Empirikus kutatásunkban, lévén kvalitatív vizsgálat, kutatási kérdésfeltevésünk induktív logikát követ, vagyis előzetesen nem fogalmaztunk meg hipotéziseket, hanem a kutatás során tapasztalatokat igyekeztünk elemezni (Kvale, 2005; Mason, 2005).

Szakirodalmi háttér

A közoktatásból való lemorzsolódás témakörének gazdag hazai és nemzetközi irodalma van, ennek bemutatása egyrészt messze meghaladná jelen tanulmányunk kereteit, másrészt nem is ez a cé-

lünk. Azonban annyit el kell mondanunk, hogy maga a fogalom többféleképpen értelmezhető. Tekinthetünk rá státuszként, eseményként, de folyamatként is (Bánkúti és mtsai. 2004; Rumberger

2012; Hawkins és mtsai. 2013; Fehérvári 2015a). Kutatások sora igazolja továbbá, hogy a végzettség nélküli iskolaelhagyás számos okra visszavezethető probléma, melyek makro- (Fuller és Robinson 1992; Báder 2013; Papp 2021), mezo- (Lamb és mtsai. 2011; Rumberger 2012; Széll 2015; Varga 2015; Hörich és Bacskai 2018; K. Nagy 2019; Balázs-Földi és mtsai. 2020; Török és Antal 2020), és mikroszinten (Mayer 2001; Kertesi és Kézdi 2009; Berényi 2015) egyaránt megközelíthetők. Az egyéni okokra koncentráló kutatások főként a családi háttérrel helyezik górcső alá (Coleman 1974; Engler és mtsai. 2022), de olyan felmérések is vannak, amelyek a nemzetiségek és a ne-

mek közötti különbségeket állítják a fókuszba (Rumberger 1983). A hazai vizsgálatok közül a roma fiatalok iskolai előmenetelére és a szakképzésre, szakiskolai képzésre vonatkozó hazai vizsgálatok a lemorzsolódó fiatalok legfőbb egyéni és családi jellemzőiként az alábbi tényezőket azonosították: alacsonyan iskolázott szülők, nagycsalád, roma származás, iskolai kudarcok (rossz bizonyítvány, bukás stb.), hiányzás, az átlagos tanulónál negatívabb kép az iskoláról, az átlagos tanulóhoz képest negatívabb hozzáállás a tanuláshoz, pályaválasztási kényszer (Kertesi és Kézdi 2009; 2010; 2012; Mártonfi 2011; Fehérvári 2008; 2015.).

Kutatásmódszertani háttér

2022 tavaszán, illetve nyarán a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért és a Magyar Ifjú Értelmiségi Romák Egyesületének együttműködésében négy hasonló területi és szociogazdasági tulajdonságokkal rendelkező, hátrányos helyzetű településen vizsgáltuk a roma fiatalok korai iskolaelhagyásának tényezőit, ahol a legnagyobb arányban vannak kitéve a tanulók a lemorzsolódás veszélyének. A kutatásba bevont települések hazánk észak-keleti vármegyéiben, alacsony gazdasági mutatókkal rendelkező járásokban találhatók, kis létszámú községek, a lakosság nagy aránya roma kötődésű, és magas a gyermekek aránya (Hörich és Bacskai (2018); Habcsek, Habcsekné, Rihter és Lángi (2020); Tárkányi és

Várfalvi (2020)). A települések kiválasztásához szükséges adatokat az Oktatási Hivatal honlapján értük el. Ezen változók mentén sorba rendeztük a településeket és a legrosszabb mutatókkal rendelkezők felől indulva kerestük fel a községek intézményeit. E községek résztvevői a Felzárkózó Települések (FeTe) programnak, mely a Máltai Szeretetszolgálat által elindított Jelenlét program elvén alapszik és további, a hátrányos helyzetű családok integrálódását elősegítő elemmel kiegészülve igyekszik hozzájárulni a szegénység csökkentéséhez, a nehéz sorsú családba születő gyermekek kiemelkedéséhez. Jelenleg a programmal érintett 118 településen 20 szervezet tevékenykedik.¹

1. táblázat: A kutatásba bevont települések. (Forrás: Iskolai Előmenetel Vizsgálat. Kutatási beszámoló, MIÉRT Egyesület, 2022. Kézirat)

TELEPÜLÉS	VÁRMEGYE	JÁRÁS	ROMA KÖTÖDÉSŰEK ²
Település 1	Borsod-Abaúj-Zemplén	Ózdi	30,99%
Település 2	Heves	Hevesi	67,33%
Település 3	Nógrád	Salgótarjáni	51,53%
Település 4	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nyírbátori	45,08%

¹Iskolai Előmenetel Vizsgálat. Kutatási beszámoló, MIÉRT Egyesület 2022. Kézirat. és <https://fete.hu/telepulesek/>

²Kapitány Balázs (2014) Becslések a roma kötődésű népesség számáról és területi elhelyezkedéséről a 2011. évi népszámlálás adatai alapján. Kézirat. Budapest: KSH NKI.

A kutatásban való részvétel önkéntes és anonim volt, a résztvevők eszerint vállalták az adatközlést. Az egyik településen az iskola igazgatója nem járult hozzá a fókuszcsoporthoz interjú felvételéhez, ott egy segítő szakemberrel és egy tanárral készítettünk interjút.

Összességében tehát három településen egy-egy tanári fókuszcsoporthoz interjút, egy településen egy pedagógusinterjút és egy segítő szakemberi interjút, és négy településen öt-öt szülői interjút készítettünk. Már kvalitatív kutatásunk tervezése során úgy gondoltuk, hogy mivel a vizsgált települések iskoláiban a diákok többsége vagy teljessége roma kötődésű, a pedagógusok körében már csak a téma érzékenysége miatt is célravezetőbb a fókuszcsoporthoz interjú alkalmazá-

sa. Azáltal, hogy a csoportban a pedagógusoknak lehetőségük nyílt összevetni, esetleg ütköztetni véleményeiket kollégáik tapasztalataival, vélhetőleg nyíltabban, őszintébben és konkrétabban fogalmaztak, mintha személyes interjú keretei között kérdeztünk volna rá a roma fiatalok iskolai előmenetelével kapcsolatos meglátásaikra. A fókuszcsoporthoz módszer alkalmazása mellett szólt az is, hogy az interjúkészítők – akik esetünkben roma szakkollégisták voltak – esetleges befolyásoló hatása e többszereplős helyzetben reményeink szerint minimalizálódott.

Elemzésünk első fejezetében a roma szülőkkel felvett interjúkat, második részében pedig a pedagógus-, illetve szakértői interjúkat vesszük górcső alá.

Roma szülői interjúk elemzése

A négy vizsgált településen tehát öt-öt, összesen húsz interjút készítettünk roma gyermekek szüleivel. A húsz interjúból tizenhétben az édesanya volt a válaszadó, két interjúban viszont kettős válaszadásra került sor, azaz a roma édesapa és az édesanya felváltva válaszolt kérdéseinkre.

A szülői interjú főbb témakörei az interjúalanyok

gyermekkorára, iskolai életútjukra; a felnőttkori családjuk jellemzőire; gyermekeik iskolai pályafutására, lehetőségeire, illetve terveire; a szülő-gyermek kapcsolatra; a szülők és a pedagógusok kapcsolatára; a gyermekeik pedagógusokhoz fűződő viszonyára, valamint a gyermekeik esetleges példaképeire vonatkoztak.

Az interjúalanyok demográfiája

Interjúalanyaink demográfiai jellemzőiről az alábbiakat sikerült megtudnunk a szülőkkel folytatott beszélgetések segítségével. Interjúalanyaink között húsz roma nő, és a „kettős” válaszadással megvalósult interjúkból következően két roma férfi is található. Interjúalanyaink közül négyüknek kevesebb, mint nyolc osztálya van, tizenketten elvégezték az általános iskolát, négy interjúalany szakiskolát, egy fő szakközépiskolát, további egy fő főiskolát végzett. Családi státuszukat tekintve többnyire házasságban (ketten második házasságukban), illetve élettársi kapcsolatban élnek, egy nő egyedülálló és egy özvegy közülük. Munkaerőpiaci helyzetükről megtudtuk, hogy többségében közmunkások a Máltai Szeretetszolgálatnál vagy a Jelenlét Pontban (például családmentori, könyvtárosi, projektasszisztensi, illetve takarítói munkakörben), hatan gyeseen vannak, illetve ház-

tartásbeliként határozták meg magukat, egy fő munkanélküli, továbbá egy fő szociálpedagógusként és egy fő acélipari munkásként dolgozik. A megkérdezett roma nők közül ötnek két, illetve szintén ötnek három gyermeke született, két-két interjúalany négy, öt, illetve nyolc gyermeknek adott életet, és egy-egy megkérdezett nő hat, hét, tíz, illetve egy gyermekkel büszkélkedhet. Ezen utódok közül már több kirepült, önálló családot alapított, és csak egy részük nevelődik jelenleg is a vizsgált családokban.

Kérdésünkre, hogy véleményük szerint milyen tényezők segítik, motiválják a roma fiatalokat, gyermekeiket iskolai pályafutásuk során, illetve – más megközelítésben – mik az iskolai lemorzsolódás legfőbb okozói, a fiatalok ezirányú veszélyeztetettségének meghatározó elemei, a következő szempontokat, összetevőket hangsúlyozták.

A családi háttér hatása

Kulcstényezőként válaszadóink többségében a támogató családi háttérrel emelték ki, melynek összetevői között érzelmi, nevelési, példaadási, gyakorlati és anyagi szempontokat egyaránt felsoroltak. A szülői biztatás egyik leggyakrabban megfogalmazott formája annak kifejezése volt, hogy a megkérdezett roma szülők szeretnék, ha gyermekeik többre vinnék, mint ők. Egy nyolc osztályt végzett, másfél éve a Máltai Szeretetszolgálatnál dolgozó háromgyermekes roma nő egyenesen úgy fogalmazott, hogy *„Nem akarjuk, hogy ő is úgy végezze, mint mink”*. Hasonlóan vélekedett egy szintén általános iskolát végzett tízgyermekes édesanya: *„Olyanok, mint mink, tik nem lehettek! Na főleg olyan, mint apád... három vagy négy osztálya van”*.

Egy szakmunkás végzettségű kétgyermekes nő utalt a hátrányos helyzetből való kilépés nehézségeire, amikor *„nagy lépésként”* emlegette az általános iskolát követő továbbtanulást: *„Egy évben egyszer-kétszer nyilván felhozzuk ezt a nagy lépést... hogy ne legyenek közmunkások, ne legyenek kacsagyárosok...!”*. Szakmunkás végzettséggel acélipari munkásként dolgozó párja rámutatott, hogy milyen egészségügyi kockázatokkal jár, ha valaki alacsony iskolai végzettséget igénylő területen kénytelen elhelyezkedni: *„hogy valamire vigye az életben, egy esélye van, ha tanul. Mivel gazdag családba nem született bele, hogy támogatni tudjuk. A tanulás maradt az egyetlen esélye, hogy ne az acéliparban végezze, mint én. Megmondva az emberből ott csinálnak húsz év alatt egy emberi roncsot”*.

Ide tartozik a szülői nevelés, értékátadás fontossága is. Tizenhét éves fia tanárokkal való kapcsolatával összefüggésben például egy háromgyermekes, nőiruha-készítő szakmát szerzett roma édesanya többek között kiemelte, hogy *„Van benne egy kis alázat is, amit mi megbeszéltünk, hogy nem szabad egy határon átlépni és ő ezt tartja”*. Kérdésünkre, hogy mi motiválja gimnáziumban helytálló fiát a tanulásra, az alábbiakat válaszolta: *„A körülötte lévő dolgok... azt mondja, hogy jobb ember akar lenni... nem is a könnyebb élet, hanem... ember lenni úgymond, úgy élni az életem, hogy az jó legyen nekem és másoknak is”*. Egy hatgyermekes, általános iskolai végzettségű

roma interjúalany pedig hangsúlyozta, hogy *„Próbáljuk arra nevelni őket, hogy tisztelettudóak legyenek mindenkivel”*. Kétgyermekes, diplomás roma interjúalanyunk kiemelte, hogy elsősorban a választott iskola értékrendszere miatt írták be a szomszéd városban a Hit Gyülekezete fenntartásában lévő iskolába a gyerekeiket. Véleménye szerint az iskola oktatási szintje nem túl erős, de ők *„sokkal inkább az erkölcsi alapokra”* helyezték a hangsúlyt. *„Az legyen szilárd alap. Aztán arra majd építkezünk később”*.

Kiemelt szerepe van továbbá a szülők részéről az anyagi feltételek megteremtésének az interjúalanyok szerint. Egy érettségizett, jelenleg is tanulmányokat folytató kétgyermekes roma nőtől megtudtuk, hogy gyermekkorát egy mélyszegénységgel sújtott szegregált településen töltötte el, melynek légkörét ráadásul a község két legszegényebb utcája közötti ellenségeskedés is beárnyékolta. Ennek ellenére két testvérével együtt leérettségizett és egészségügyi végzettséget szerzett. A hátrányos helyzetből, a *„cigánytelepről”* való kitörésük kulcsát firtató kérdésünkre a következőket válaszolta: *„A körülöttünk lévő környezet az rossz volt, de a miénk az nem... Nem is ők [szülei] motiváltak... annyi, hogy minden anyagi körülményt meg anyagi háttérrel azt kiteremtettek, de soha nem mondták, hogy na ezt kikérdezem, ezt tudnod kell ezért, mert ezért... Hanem mindig azt mondták, hogy magadnak tanulsz”*.

Ezzel kapcsolatban a szülői áldozatvállalás is megjelenik egy háromgyermekes, általános iskolai végzettséggel rendelkező, jelenleg közmunkásként dolgozó roma édesanya interpretálásában: *„Én is, meg az apjuk is azt szeretnék, hogy többet érjenek el, mint mi. Úgyhogy mindenáron azon vagyunk tényleg, hogy... az apjuk is rengeteget dolgozik... alkalmi munkákat”*.

Motiváló, illetve fontos erősítő, támogató elem a jó szülő-gyerek kapcsolat az élet minden területén, így a sikeres iskolai életút tekintetében is. Ennek jelentőségét hangsúlyozta egy harmincegy éves korában érettségizett, jelenleg gyógyszerértékesítő asszisztensnek tanuló roma asszony, akinek tizenegy és tizennégy éves fiai egy városi katolikus iskolában

tanulnak. Érdeklődésünkre, hogy minek köszönhető, hogy fiaik nyitottak felé és édesapjuk felé, illetve, hogy mivel biztatják őket a tanulásban való kitartásra, elmondta, hogy „sok szeretetet kapnak, az biztos”, illetve „megdicsérem. Dicsérettel szoktam [motiválni]”. Egy felnőttként szociálpedagógusi diplomát szerzett kétgyermekes roma édesanya pedig a gyerekkoráról beszámolva egyrészt elmondta, hogy szülei már kicsi gyerekkorában elváltak, és anyukája „az a tipikus gyári munkás [aki] három műszakban húzza az ígát” és ebből következően „állandó anyagi problémák között” éltek. Másrészt rámutatott, hogy ennek ellenére „nagyon nagy szeretetben. És egy olyan támogató környezet volt mégis, amit anyukám meg tudott teremteni, ami motivált, ami erőt adott, ha elestem hússzor, huszonegyedszerre is felálljak”.

A szülők ugyanakkor elmondásuk szerint a pozitív megerősítésen kívül olykor „drasztikusabb” módszerekhez is nyúlnak, elrettentő példákat emlegetnek, intézeti elhelyezéssel vagy magántanulónak való átsorolással fenyegetnek, különböző (okos)eszközök megvonásával büntetnek a tanulásra való „buzdításként”, illetve viselkedési problémák „kezeléseként”. Egy hatgyermekes, általános iskolai végzettséggel rendelkező közmunkás nő úgy fogalmazott, hogy „Én előszedtem ott-hon a gyereket, meg is ijesztettem őt. Megmondtam, hogy ha így fogja folytatni, el fogom vitétni az intézetbe”. Egy nyolc általánossal rendelkező, ötgyermekes, közmunkásként takarító roma édesanya hetedik osztályt ismétlő fiát magántanulósággal való riogatással próbálja rávenni a tanulásra: „Mondom, ha vissza fogol bukni, akkor magántanuló... nem akar ebből a csapatból kiszakadni ugye. De nem is szakítanám ki, csak...így ezzel motiválom őt”. Egy kétgyermekes érettségizett roma nő elmondta, hogy „Meg szoktam büntetni őket... sarokba ültetés, nincs TV, nincs telefon... Hát meg dicséretet mindig adok nekik. Ezzel próbálom meg őket motiválni. Meg volt már olyan, meg is mutat-

tam nekik, nézd, ha nem tanulsz eleget, akkor te is azt fogod csinálni, mint ott, aki hozza azt a vödört, seprűt. És mondom, más szemetét kell majd felszedned”.³

A továbbtanulást támogató szülői háttérhez válaszadóink meglátása szerint az is hozzátartozik, hogy a szülők rendszeresen tanuljanak a gyermekeikkel, kérdezzék ki, vagy legalábbis kövessék a tanulmányaikat. Ez persze – ahogy interjúalanyaink kiemelik – összefüggésben van a szülők képzettségével, hiszen valódi segítséget a tanulásban akkor tudnak adni gyermekeiknek, ha maguk is tanultak. „Úgy gondolom elég sokat...tudtunk is segíteni. Tehát nem... hat általánosunk van, hogy szegény gyereknek nem tudok segíteni. Sok szülővel ez a probléma... ő sem jól tanult az iskolában vagy nem érti, nem tudja és akkor nem tud segíteni” (szakiskolát végzett, tizennyolc éves kora óta varrodában dolgozó, háromgyermekes roma nő). Egy nyolc osztályt végzett háromgyermekes roma édesanya elmondása szerint minden nap legalább két órát tanul a gyermekeivel: „Nem várok el többet tőlük, mint amire képesek. De segítek nekik mindenben. A tanulásban is”, „amit én nem kaptam meg, azt próbálom nekik segíteni”. Ez az édesanya emelte ki azt is, hogy gyermekeinek azért kedvenc tantárgya az olvasás, „Mert sok könyvet veszek nekik. Azt mindet olvasgassák”.

Nem elég tehát csak a szülői elvárás, hogy tanuljanak a gyerekek, hogy többre vigyék, mint ők, hogy tudniillik „neki mindenféleképpen tanulni kell” és hogy „mi is azt mondjuk neki... a szakmát, utána mehet férjhez”, hanem a szülői odafigyelésre is nagy szükség van, időt és energiát is kell szánni a gyerekekkel való tanulásra. Ezt emelte ki többek között egy, a Máltai Szeretetszolgálatnál dolgozó, általános iskolai végzettségű háromgyermekes nő, amikor egy falubeli tanult fiatal sikeres iskolai pályafutásának okait elemezte. „A szülők is úgy álltak hozzá, hogy az a gyerek megcsinálta...

³E nevelési eszközök enyhén szólva megkérdőjelezhetőek, de az biztos, hogy a támogató szülői háttér fogalmába nem férnek bele. Ezen – a nevelés- és oktatáspszichológiai szakirodalomban (Sallay és Münnich (1999); Juhász és Takács (2006)) „negatív motivációként” emlegetett eszközök komoly károkat okozhatnak a gyermekek személyiségében. Hatásuk kiszámíthatatlan, illetve rövidtávú, ugyanakkor súlyos szorongást válthatnak ki és „A szorongás minden tanulási funkciót gyengít” (Uzsályné Pécsi (2011: 72). A gyerekek biztonságérzete megrendül, a szülőkhöz való kötődésük sérül, csökkenhet a magabiztosságuk, az önbizalmuk, kevésbé lesznek önállóak, döntésképtelenek lehetnek, stb.

egy alázatos fiatalemberről beszélek, aki tényleg sokat ért el”.

Ugyanígy, amikor a másik „oldalról” – azaz a korai iskolaelhagyás okait firtatva – vizsgáltuk a gyermekek iskolai előmenetelének befolyásoló tényezőit, interjúalanyaink közül többen rámutattak, hogy a roma szülők alacsony iskolai végzettsége komoly

veszélyeztetettségi tényező a gyermekek iskolai lemorzsolódása szempontjából. Ezt hangsúlyozta többek között egy hatgyermekes, általános iskolai végzettségű, közmunkásként dolgozó roma édesanya, amikor így fogalmazott: *„nincs szakmám... azért olyant nem tudok fölmutatni a gyerekeim felé, hogy irányuljanak azután... hogy menjenek ők is”.*

Protektív tényezők jelentősége

Több interjúalanyunk különböző erősségek és erőforrások meglétének fontosságát is hangsúlyozta a hátrányos helyzettel való megküzdés, illetve a sikeres iskolai „karrier” feltételeként.

Egy jelenleg GYES-en lévő, nyolc osztályt végzett négygyermekes roma édesanya például fiát idézve az akarat szükségességére mutatott rá: *„A nagybik fiamnak azt mondtam, hogy ne menjen el [a szomszéd közszébbeli gyengébb színvonalú iskolába], mert ott nem lesz belőle semmi. Ő azt mondta: De anyu, nézd meg, ezek a fiúk mind ott érettségiztek le és... mind rendőrök... én is el fogom azt érni, mert nem az számít, hogy hol vagyok, hanem az, hogy akarom és meg fogom csinálni”.*

Fontos, hogy a megfelelő képesség és az akarat szorgalommal társuljon egy általános iskolát elvégzett ötgyermekes, jelenleg közmunkásként takarító nő meglátása szerint: *„Feljebb is vihetné... nem csak egy hegesztőnek, má úgy mondom. Akár nagyobb ember is lehetne belőle, ha odatenné magát. Mert tényleg nagyon okos.”*

Egyetlen diplomás végzettségű beszélgetőtársunk, egy harminc éves korában szociálpedagógusi végzettséget szerzett kétgyermekes nő egyrészt nagy jelentőséget tulajdonított a támogató családi környezet meglétének, másrészt kifejtette, hogy önmagában az nem elég. Kulcstényezőként emelte ki az egyéni döntés szükségességét és hangsúlyoz-

ta, hogy *„megfelelő emberek a megfelelő időben”* útmutatást adhatnak az embernek, de a felvázolt forgatókönyv követése melletti döntés az egyén kezében van. Interjúalanyunknak két nővére van, fiatalabbik nővére hozzá hasonlóan élni tudott a támogató, erőt adó családi háttér adta lehetőséggel és továbbtanult, jelenleg Angliában fogászati asszisztensként dolgozik, két gyermeke pedig ott egyetemre jár. Idősebb nővére viszont ugyanaból a családi fészekből indulva nem tudott kitörni a hátrányos helyzetből, tizenhat évesen párkapcsolatot létesített és gyermeket szült, azóta pedig rossz körülmények között dolgozik, géprongyok gyártásában vesz részt. *„Érdekes, hogy ugyanaz az anya nevelt fel ugyanannyi szeretettel”.* Hasonló gondolatokat osztott meg velünk a fentiekben már idézett érettségizett, jelenleg is tanulmányokat folytató harmincas roma nő, amikor a gyermekori anyagi biztonság szerepének fontossága mellett az önállóság, a lehetőségekkel élni tudás képességének lényegi szerepét is kiemelte: *„Én is magamnak keresgéltem... saját magam”.* Szakmunkás végzettségű háromgyermekes, jelenleg közmunkásként dolgozó interjúalanyunk, tizenhét éves láttassérült fia gimnáziumi jó tanulmányi előrehaladásával kapcsolatban a bizonyítási vágy és a megküzdés szerepét emelte ki: *„Makacs karaktere... nagyon szeret bizonyítani, nem hagyja magát”.*

Baráti kör szerepe

A roma szülők véleményeiben nagy hangsúlyt kap a barátok továbbtanulási esélyeket befolyásoló szerepe is. Pozitív és negatív hatásuk egyaránt említést nyer az interjúkban.

Egy szakmunkás végzettségű háromgyermekes roma nő, akinek húsz éves fia burkolói szakmát szerzett és érettségizett, tizenhét éves fia pedig

gimnáziumba jár, a szülői felelősség fontossága mellett például a következőkre figyelmeztet: *„biztos vagyok benne, hogy van olyan, amikor a szülők is tehetnek dolgokról, de viszont van olyan szülő, aki mindent megtesz azért, hogy jó helyre, meg jó iskolába... meg azért dolgozik, hogy a gyerekének meglegyen minden. De viszont, ha bekerül egy*

olyan társaságba, amit már a szülő sem tud követni, az már elég nehéz”.

Hasonlóan nyilatkozott egy általános iskolánál tovább nem tanult háromgyermekes nő, amikor tizenöt és kilenc éves fiai társaságának szerepéről beszélt: *„Sokat befolyásolnak a barátok... A tanulásban, meg a viselkedésben is nagyon... Mer elcsavarják a fejét neki, nem figyel”.*

Példakép mint húzóerő az iskolai pályafutásban

Az interjúk tanúsága szerint nagyon nagy jelentősége van továbbá az iskolai pályafutás eredményességében annak, hogy vannak-e pozitív példák, tekintélyszemélyek a fiatalok előtt. Több válaszadónk emelt ki követendő férfit vagy nőt a közvetlen családból, idősebb családtagot, szülőt vagy testvért, aki érettségit szerzett, esetleg egyetemre készült.

Az egyik, kettős válaszadással (ahol a családanya és a családapa is megszólalt) készült interjúban a szakmunkás képzettségű, jelenleg acélipari munkásként dolgozó édesapa így fogalmazott: *„úgy gondolom, hogy a gyerekek az első számú példaképe a szülő... Ha a szülőt nem sikerül a jó irányba terelni, akkor a gyerek se fog vagy nem nagy eséllyel.... A szülőknek a felfogásán kellene változtatni.... Szerintem minden a szülőktől indul, az iskola csak segíteni tud abba, hogy jó irányba menjen.”*

Komoly példakép lehet tehát egy édesanya, aki harmincegy éves korában érettségizett: *„Az osztályfőnök azt mondta, hogy szerinte én vagyok... hogy amióta én leérettségiztem felnőttként és annyi munka mellett otthon... fejlődést vett rajta észre, hogy még jobban akarja”.*

A követendő példának választott személy származhat a tágabb családból (unokatestvér, aki rendőr lett, nagybácsi, nagynéni, aki továbbtanult.) Egy tízgyermekes, nyolc általánossal rendelkező, jelenleg gyesen lévő édesanya hangsúlyozta, hogy azt szeretné, ha gyermekei nem róla, és nem is a csupán négy osztályt végzett édesapjukról, ha-

Egy háromgyermekes, szakmunkás végzettségű roma édesanya tizenhét éves gimnazista fia baráti körét jellemezve viszont az alábbiakra hívta fel a figyelmet: *„nagyon jó barátai vannak... ez nagyon jó kis közösség... próbálják egymást támogatni. Ami szerintem nagyon ritka, meg vigyáznunk egymásra”.*

nem a vendéglátóipari szakmát szerzett unokanővérükről vennének példát. Hozzátette, hogy a gyermekei által „bálványozott” fiatal rokon felhívja a gyerekek figyelmét arra, hogy ha tovább szeretnének tanulni, akkor *„kitűnő, négyes – ötösnek kell legyetek! Házit minden nap megcsinálni! Nem szabad hiányozni!”.*

De lehet családi barát, aki továbbtanult és rendőr lett, a baráti kör idősebb tagja, akinek szakmája van, de a Jelenlét Pontban jezsuita szerzetes vagy tanár, illetve akár az iskolaigazgató is. Az egyik kétgyermekes, érettségizett édesanya, tizennégy éves fiával kapcsolatban a következőket mondta el: *„különösebben szerintem az iskolaigazgató, akire felnéz. Mind a munkássága miatt, mind az élete miatt... mert tündéri ember. Meg méhészkedik, hegyet mászik, nagyon – nagyon értelmes is, meg emberileg is nagyon jó”.*

Ugyanakkor kétgyermekes, diplomát szerzett interjúalanyunk rámutatott, a továbbtanulás komoly akadályozó tényezője, ha a gyermek nem lát maga előtt különböző utakat az érvényesülésre, mert csak a közvetlen községi, szegregált környezetének életét, „megoldásait” látja és nem meri elhinni, hogy ő is mehet akár főiskolára, egyetemre: *„Én azt gondoltam, hogy a főiskola, az egyetem az nem a romák sportja... Aztán hogy „kutyáknak meg cigányoknak tilos...” úgy gondoltam. És akkor azt láttam Miskolcon, hogy a Miskolc közeli cigányoknak már vagy van diplomájuk, vagy épp járnak fősulira és egyetemre. Hogyha én nem keveredek oda közéjük, valószínűleg ez fel sem merül...”.*

Anyagi tényezők szerepe

Az anyagiak mint visszahúzó, az iskolai lemorzsolódást szinte előrevetítő elemként, ugyanakkor a tanulás iránti motiváló eszközökként, illetve célként egyaránt előkerültek a roma szülőkkel folytatott beszélgetésekben. Az előzőekben már többször „megszólaltatott”, felnőttként érettsé-

gizett kétgyermekes nő, a korai iskolaelhagyás fő okaként az anyagi feltételek hiányát, a mélyszegénységet jelölte meg, és kérdésünkre, hogy meglátása szerint a lányok vagy a fiúk veszélyeztetettebbek-e a következőket válaszolta: *„Is-is. A lányok nagyobb részben, de egy lány ugye egy fiúval áll*

össze, ez is elhagyja a sulit meg az is... Kicsi ház, sokan együtt, kevés kaja, kevés ruha. Nincs hely igazándiból tanulni. És gondolja, ha férjhez megy, akkor már csak ketten lesznek, nem nyolcan mondjuk... Fiúknál is szerintem ilyesmi fajta dolgok állhatnak a háttérbe”.

Egy ötgyermekes, általános iskolai végzettséggel

rendelkező nő viszont az anyagiakat, mint motiváló tényezőt hangsúlyozta, amikor arról beszélt, hogy tizenötéves fia a hegesztő szakma megszerzését a megfelelő fizetés és a külföldi munkalehetőség reményében vette számításba. „A kisfiam, aki most fog ballagni...ő t alapjában a fizetés motiválja”.

Roma fiúk mint segéd munkások – a roma fiúk iskolai lemorzsolódásának egyik tipikus kiváltója

A roma fiatalok iskolai lemorzsolódásának egyik jellemző okaként emelte ki több interjúalany, hogy a vállalkozók elviszik már tizennégy - tizenöt éves koruktól a roma fiúkat segéd munkásnak a nagyvárosokba. Férjével három fiút nevelő, nyolc osztályt végzett interjúalanyunk tizenöt éves fiával kapcsolatban elmondta, hogy mióta felső tagozatosként átjár a szomszéd településre, nem érdekli a tanulás. Hangsúlyozta, hogy ők azt szeretnék, hogy ballagás után tovább tanuljon a fiuk, és a gyerekek is tervezi, hogy asztalos szakmát szerez,

mert „jó pénz van benne, meg bejelentett munkahelyet akar” és barkácsolni szeret. Ugyanakkor az interjúalany tart attól, hogy a barátai nehogy rábeszéljék a fiút, hogy tanulás helyett Pestre járjon velük vállalkozókhoz dolgozni. „Neki mindenféle képpen tanulni kell... Sokan vannak most úgy itt... az ő társai, akivel ő barátkozik, hogy mennek Pestre dolgozni... házhoz is kijönnek értük, azt viszik őket, meg este hozza őket. De most ebből nem fog megélni... tönkretégye magát tizenöt évesen?!”.

Roma lányok korai férjhezmenetele mint a korai iskolaelhagyás egyik kiemelkedő oka

A fiatal roma fiúk vállalkozókhoz való „elszegődését” a roma lányok korai férjhezmenetelével hozta összefüggésbe diplomás interjúalanyunk, aki érintettként, ugyanakkor szociálpedagógus hallgatóként szakdolgozatában maga is a halmozottan hátrányos helyzetből való kitörés lehetőségeit kutatta. Egyrészt kifejtette, hogy „A lányokban még mindig, szerintem generációk óta ez megfigyelhető, hogy az nekik életbiztosítás, hogy addig, amíg fiatalok és szépek, addig találni egy olyan férjet, aki biztosítja nekik a háttérrel”. Másrészt elmondta, hogy ez azt is jelenti, hogy a fiatal fiúkkal „összeköltöznek és hirtelen lesznek felnőttek. És a tizenhat éves srác elkezd hajnalban kelni és apuval menni, kubikolni Pestre... Itt munkaerőpiaci szempontból aktív korú férfit nem is nagyon látsz. Mindenki dolgozik... Hát így nyolcadik után... Szerintem ez ilyen szülői nyomás... És ugye ezek adózatlan jövedelmek ezt tisztán megy a zsebbe. Az már más kérdés, hogy nincsen táppénz, nincsen fizetett szabadság, hogy az előleget, azt mindig magukra is költik. Hogy aztán megáll a busz este hétkor... és láttam, hogy a mikrobusz már kocsmá előtt áll meg és úgy mindenki viszi oda a pénzeki fizetést”. A helyzetet elemezve

tanult interjúalanyunk a fiatal férfiak ingázását a házasságok bomlásával, valamint a gyermekekkel való kötődésnek, a velük való törődésnek a hiányával is összefüggésbe hozta. Ez utóbbiak tovább ronthatják a következő generációk iskolai előmenetelének esélyeit. „Itt nincs az a mélyszegénység. Viszont attól, hogy mindenféle férfiember elkezd hajnalban Pestre járni és este érnek haza, egyszerűen nincs meg ez a kötődés... Ami garancia lenne egy hosszú távú, jól működő házasságra. A gyerekekkel sem alakul ki olyan kötődés.” A húsz családi interjúban több esetben előkerült a válás, vagy válaszdóink szüleinek, vagy maguknak az interjúalanyoknak a vonatkozásában.

Korai férjhezmenetelét – illetve az azt kiváltó feszült otthoni légkört – okolta iskolai pályafutásának rövidségéért egy hatgyermekes, nyolc általánossal rendelkező roma nő, amikor gyermekkorának bemutatása során elmondta, hogy „szegény családban nőttem fel. Tizennégy éves koromban elvált anyukám apukámtól, mert nagyon sok cirkusz volt, verekedés és apu nagyon ivott...Én tizenöt évesen férhő mentem, megszöktem”.

Roma lányok mint családi „babysitterek”

A roma nőkkel készített interjúkban – legalábbis saját gyermekorruk vonatkozásában – az otthoni feladatokban való részvétel, a kisebb és/vagy fogyatékos testvérek felügyelete is több esetben előkerült a korai iskolaelhagyás „magyarázataként”. Iskolai pályája leírásakor egy általános iskolai ta-

nulmányait félbehagyó nyolcgyermekes nő például úgy fogalmazott: *„segíteni kellett otthon anyukámnak. Azért jártam ki csak négy osztályt... mer sokan voltunk testvérek, azt azokra kellett vigyáznom. Apukám dolgozott... Úgyhogy se írni, se olvasni nem tudok”.*

A tanulás becsülete

A fentiekben „megszólataltatott” szociálpedagógusként dolgozó hölgy egy további fontos, a korai iskolaelhagyást előrevetítő, illetve a továbbtanulást akadályozó szempontra is felhívta a figyelmet. Véleménye szerint *„A tanulásnak nincs nagy becsülete”* és a rövidtávú pénzszerzést szem előtt tartva sok roma szülő egyenesen elvárja a fiától, hogy tizenhat éves kora után eljárjon dolgozni. Elmondta, hogy egy érintett tizenhat éves fiú édes-

anyját próbálja meggyőzni, hogy a fiú szerezzen szakmát és ő segít neki állandó szakmát indítani. *„Hogy ez mennyire nagy dolog lenne az életükben. De ez egy hosszútávú terv és ők nem hajlandók hosszútávon gondolkodni”.* Szociális szakemberi munkája legnehezebb részeként jelölte meg, hogy a már dolgozó fiatal roma fiúk gondolkodását jó irányba befolyásolja.

A tanári támogatás hatása

Több interjúalany mutatott rá a pedagógusok kiemelt szerepére is a hátrányos helyzetű roma gyerekek iskolai előmenetelének alakulásában. Egy már idézett, érettségizett roma nő gyermekkorára emlékezve mutatott rá, hogy két testvére közül az egyiket, aki végül ÁNTSZ-ellenőr lett, egyértelműen egyik tanára támogatta a továbbtanulásban. *„Egyedül a tanárok. Az öcsémet például az XY tanárnő motiválta... A szüleim nem is voltak tájékozottak az iskolákban, hogy ki merrefelé irányuljon ahhoz, hogy felvegyék majd”.* Több megkérdezett – egyfajta nosztalgizásként

– úgy vélekedik, hogy régen a tanárok máshogy tanítottak, máshogy álltak a gyerekekhez. Egy háromgyermekes, férjével együtt szakiskolai végzettséget szerzett, tizennégy éves kora óta dolgozó nő például a következőképp emlékezett: *„Szerintem a tanárok sem úgy tanították őket, a nagyobbakat. Még másabb volt... a tanárok, inkább a tanárok motiválták őket, hogy tudsz te ennél többet is! Szigorúság volt és megkövetelték, hogy mindig legyen kész a házi feladat”.* Ugyanakkor szintén ezen édesanya szerint a gyerekek is mások, mint korábban *„Most azt akarnak csinálni, amit akarnak”.*

A községi iskolai oktatás esetleges gyenge színvonalának befolyása

Válaszadóink között voltak, akik a lakóhelyükön elérhető iskola nem megfelelő színvonalát mint a lemorzsolódási veszélyeztetettség egyik fő okát, illetve annak fokozóját emlegették. Egy nyolc általánost végzett hétgyermekes férfi, miután elmondta, hogy lakóhelyük teljes népessége roma családokból áll és hogy az iskola „cigány iskola”, úgy vélekedett, hogy azzal nincs probléma, hogy szeretik-e a gyerekeket a pedagógusok, viszont *„nincsen olyan képzés... hogy mondjuk egy főiskolára el tudjon menni én szerintem valaki... aki itt négyes, az szakmunkásba is meg-*

bukik”. Egy ugyanazon a településen élő ötgyermekes, jelenleg érettségire készülő nő hangsúlyozta, hogy *„Nem vagyok elégedett... a tanítás éveivel ezelőtt lehet, hogy eredményes volt... csökkent a tanítóknak is a türelme a gyerekekhez, meg szerintem a szülők hozzáállása is nem olyan, mint a régi szülőké volt”.* Egy másik településen élő négygyermekes, gyesen lévő édesanya a következőképpen fogalmazott: *„Amilyen a gyerek, ugyanolyan a tanár is. De az én véleményem erről az iskoláról, hogy egyáltalán nem kapja meg a gyerekek azt a fejlesztést, ami kéne... Mert például innen*

az én fiam elment a [szomszédos városba] nyolcadikból, és azt hitte, hogy hú... azzal de nagy tanuló lesz. És ott félévkor szinte majdnem megbu-

kott... És ezzel nem csak ő van így, hanem rengeteg gyerek, aki innen elment nyolcadikból”.

A munkalehetőség hiánya és az iskolai lemorzsolódás összefüggése

A továbbtanulásra való motivációt gyengíti az is, hogy sokszor iskolázott, akár egyetemet végzett fiatalok számára sincs helyben munkalehetőség. Egy ruhakészítő szakmával rendelkező háromgyer-

mekes nő kiemelte, hogy „Vannak ismerőseink, akik egyetemisták és látod szomorú, hogy nincs munkájuk... Nem csak itt, még a környéken sem.”⁴

A COVID iskolai előmenetelt befolyásoló hatása

Interjúalanyaink közül voltak, akik úgy látták, hogy gyermekeik iskolai pályafutását befolyásolta a COVID is. Néhány beszélgetőtársunk nevetve utalt rá, hogy az online oktatás során felsős gyermekeik jobbakká lettek a jegyei, de olyanok is voltak, akik úgy vélekedtek, hogy az oktatásból való lemorzsolódás veszélyét növelte a vírushelyzet. Hetedikes fia évisméltelésének magyarázataként például egy háromgyermekes, a Máltai Szeretetszolgálatnál dolgozó nő úgy fogalmazott, hogy „nem ismételt volna évet, csak bejött ez az online... Bejelentkezett, de nem hallgatta a tanárt, amit mondtak... Ugye én nem voltam ott, hogy figyeljem őt, mert dolgoztam”. Egy ötgyermekes, általános iskolai végzettséggel rendelkező nő pedig a tanárokkal való kapcsolat jellemzése kapcsán tért ki rá, hogy a COVID alatt nem tudta követni gyerekei osztályzatait, mert nem tudta használni a KRÉTA felületét: „így nem is tudtam róluk, megmondom az őszintét”.

A roma szülőkkel készített interjúk elemzésének zárásaként álljon itt egy „kettős szerepben” lévő

interjúalanyunk „üzenete” a roma iskolai előmenetel jelentőségével és a szociális szakmában való elhelyezkedési lehetőséggel kapcsolatban. A fentiekben több ízben hivatkozott, szociálpedagógus diplomával rendelkező, és a helyi Munkaügyi Központban dolgozó kétgyermekes roma édesanya interjújának közepe felé így összegezte tapasztalatait a roma iskolai előmenetel jelentőségével kapcsolatban:

„Mivel tudom, hogy milyen kapukat nyitott ez meg, hogy mennyire ellensúlyozta az én roma származásomat a diploma. Ezért én azt gondolom, hogy ez felér egy életbiztosítással. De mivel azt is látom, hogy ez nem fog kényszerből menni, nem erőltethetem rájuk [gyermekre]. Hogyha meg tudom őket győzni, mert a feltételeket meg nyilván megteremtjük... az én példamból okulva kereshetnének hamarabb is, könnyebb munkával több pénzt. És szerintem a szakmának is szüksége lenne ilyen fiatal roma, pláne fiatal fiúkra ebben az elnőiesedett területen.”.

Szakemberi vélemények

A kutatás során három településen vettünk fel pedagógusokkal egy-egy fókuszcsoporthoz tartozó interjút, egy településen, ahol nem volt lehetőségünk a tantestülettel fókuszcsoporthoz tartozó interjút készíteni, ott egy segítő szakemberrel és egy tanárral készítettünk interjút. Az egyik tanári fókuszcsoporthoz tartozó interjú készítése nem csupán az interjúkészítés helyszínénél szolgáló településen tapasztaltakról, az

ottani roma lakosság életéről, a gyerekek iskolai pályafutását meghatározó tényezőkről tudtak számunkra információkat adni, hanem egy szomszédos település viszonyairól is. Ez abból adódott, hogy a megkérdezett tanárokat foglalkoztató iskolában az alsó tagozat az interjú felvételének helyszínén, a felső viszont a szomszéd településen működik. E pedagógusok sok szempontból össze-

⁴Interjúalanyunk a pillanatnyi helyzetet látta, de a tanulás hosszútávú pozitív hatásaival nem számolt. Tudása, illetve vélhetően tapasztalata sem volt arra vonatkozólag, hogy a tanulásba fektetett idő, energia, anyagi ráfordítás... a jövőben meg fog térülni a munkaerőpiacon.

is hasonlították a két településről érkező gyermekek viselkedését, lemorzsolódásban való veszélyeztetettségét is.

A pedagógusokkal és szakemberekkel készült interjúban kíváncsiak voltunk arra, hogy válaszadóink, hogy látják az adott település és a településen működő iskola helyzetét. Ez utóbbin belül természetesen saját helyzetüket és a roma gyermekek iskolai előmenetelét befolyásoló lehetőségeiket, illetve próbálkozásaik eredményességét. Megvizsgáltuk, hogy főként milyen okokra vezetnek vissza a roma fiatalok iskolai

Az iskolák és a diákok helyzete

Volt olyan település, ahol a fókuszcsoportos interjúban a tanárok rámutattak, hogy más a valós helyzet iskolájuk tanulóinak vonatkozásában, mint amit a statisztikák mutatnak. Azaz, hogy a „papíron” 99%-ban halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek valójában nem küzdenek anyagi gondokkal. *„Tehát szép ruhában járnak, van felszerelésük, nem éhesek, étterembe járnak, plázába, moziba...”*.

Azon fókuszcsoportos beszélgetésen részvevő pedagógusok, akik olyan iskolában tanítanak, ahol az alsó- és felsőtagozat két külön településen működik, szintén rámutattak arra, hogy általánosságban elmondható, hogy e települések roma családjai *„kapnak támogatást, sokfélét, de nagyon kevés az olyan, aki valóban rászorul”*, valamint, hogy bár *„Nagyon nagy munkalehetőség nincs... de általában az emberek zöme dolgozik. Eljárnak segédmunkásként vagy vállalkozóként dolgozni”*. Hangsúlyozták, hogy az általuk ismert két településről érkezett gyermekek anyagi helyzete, több szempontból a neveltetése, viselkedése, sőt a tanuláshoz való viszonyulása is nagyban különbözik. Az egyik település roma családjai kifejezetten jómódúak, a megszólaló pedagógusok számára szinte felfoghatatlan körülmények között (például „palotákban”) élnek, a másik településen viszont szerényebbek a családok lehetőségei. Kiemelték, hogy míg előbbiek esetében sok esetben *„nem érték a tudás”, „Igazából a tanuláshoz való*

lemorzsolódását, hogy milyen lemorzsolódási „utakat”, „forgatókönyveket” tapasztaltak a tanári pályán töltött éveik alatt, és hogy látnak-e különbséget e tekintetben roma fiúk és lányok között. Megkérdeztük tőlük továbbá, hogy milyen segítségre lenne szükségük ahhoz, hogy a roma fiatalok korai iskolaelhagyását akadályozni, illetve veszélyeztetettségük esélyét mérsékelni tudják. Végül arra is rákérdeztünk, hogy a nehézségek ellenére miért tanítanak a többségében hátrányos helyzetű gyerekeket oktató intézményekben.

hozzaállásuk, moráljuk...nem a legjobb, mondván, hogyha van pénz, akkor nincs arra szükség, nem érték az, hogy tanuljunk... Tehát nem élnek jól a pénz adta lehetőségükkel. Nem tudnak jól élni”. Addig a másik településen, a kevésbé jó anyagi háttérrel érkezett diákok esetében *„a szülő valahogy megfogta a gyerekeket, hogyha tisztességes szakmát szerez magának, abból meg tud majd élni, lesz pénze, akkor tudja a családot nevelni stb.”*. A jobb módú település családjainak egy részét kifejezetten „hivalkodónak”, „magamutogatónak” titulálják a pedagógusok, mondván, hogy azok így gondolkodnak: *„úgy is megoldok ezzel mindent, mert pénzem van... Nekem ezáltal ne mondja meg itt valaki, hogy matematikát tanuljak. Mert ha nem lesz meg a nyolc osztályom, majd megveszi apám a bizonyítványt”*. A tanárok tapasztalata az, hogy a kevésbé jó anyagi háttérű családoknál *„fontosabb a tanulás, de leginkább a fiúknál... A lányoknál már, ha kapnak egy gazdag partit, akkor nem annyira... akkor képesek az utolsó...vizsga előtt otthagyni a tanulást... Vagy például, ha útba van a baba, akkor nem számít a tanulás”*. Különbséget láttak továbbá a pedagógusok a jobb módú és a szerényebb anyagi feltételekkel rendelkező roma családok gyermekei vonatkozásában abban is, hogy míg az előbbiek tiszteletlenek, sőt sokszor szélsőségesen szemtelenek tanáraikkal, utóbbiak tisztelettudóan viselkednek velük minden helyzetben.

Különbségek a roma fiúk és lányok lemorzsolódásában

A roma fiatalok iskolai lemorzsolódásának mértékében a fókuszcsoportban résztvevő tanárok többségének véleménye szerint nincs nagy eltérés, vagy

nem látnak számottevő különbséget a nemek között. Ugyanakkor van olyan vélemény, hogy a fiúk éretlenebbek, de olyan is, mely szerint az

adott osztályban a fiúk „jobbak”. A személyes tanári vélemény szerint azonban a fiúk esetében több az évismétlés és nagyobb a lemorzsolódás is, elsősorban azért, mert már korán családfenntartó feladatokat kapnak, tavasztól heteket hiányoznak az iskolából az idénymunkákban való részvételük miatt. Ezt a megállapítást támasztja alá a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért elemzése, mely a lemorzsolódással veszélyeztetett diákok adatait vizsgálta a FeTe településeken. A vizsgálat eredményei szerint a fiúk kétharmada, míg a lányok egyharmada van kitéve a lemorzsolódás veszélyének (Trásy, 2023).

A tanári vélemények szerint a lányoknál egyrészt a párkapcsolat létesítésének, illetve a korai gyermekvállalásnak, másrészt az otthoni feladatokba (főként a kisebb testvérek felügyeletébe) való bevonásuknak, a fiúknál pedig a kamaszkori munkavállalásnak komoly szerepe van. Utóbbi háttérben meglátásuk szerint az áll, hogy a közmunka és a vállalkozókhoz való elszegődés révén hamarabb és viszonylag nagy mértékben jutnak anya-

gi forrásokhoz a fiatalok, mint iskolai erőfeszítéseik eredményeként. Azt is hozzátették továbbá a pedagógusok, hogy többnyire a sok hiányzás miatt kell évet ismételnie a gyerekeknek, a bukást viszont szégyellik és sokszor ezért nem járnak be a következő évben sem az iskolába. A szülők meg „rájuk hagyják”.

A két szomszédos település fiataljait párhuzamosan követő pedagógusok tapasztalata szerint az egyik település többnyire kevésbé jómódú családjainak gyermekei inkább továbbtanulnak, a főként jómódú családokat magában foglaló település fiataljai az iskolai lemorzsolódás szempontjából jobban veszélyeztetettek. Ez utóbbi települések esetében a fiúkat „elszívják” a helyi „irányító” vállalkozó felnőttek és elviszik főként a fővárosba dolgozni. Emiatt, illetve az ebből fakadó hiányzások miatt a fiúk néha a nyolcadik osztályt sem fejezik be. A tanárok hiába próbálják a lemorzsolódás idejét „kitolni”, „aki nem akar, azzal akarta ellenére nem tudunk mit kezdeni”.

A lemorzsolódás befolyásoló tényezői, illetve legfőbb okai

A család szerepe

A pedagógusokkal, illetve a segítő szakemberrel készült (fókuszcsoporthoz) interjúk egybehangzó tanúsága szerint, a gyermekek iskolai előmenetelének fókuszpontja a család. *„Ha a család tartja, akkor végigjárja a gyerek, ha ez nincs...”*. *„Szerintem ez [a család] a lelke. Ők húzzák vissza, vagy ők emelik”*.

Az egyik településen a fókuszcsoporthoz az is megfogalmazódott, *„Ez más, világ, más rendszer... itt teljesen más az értékrend”*, azaz a családok többségében az anyagiak, a külsőségek a fontosak, a (tovább)tanulás „magyarkodásnak” számít, tehát kerülendő. Kevés pozitív minta is van (rendőr, védőnő, pedagógiai asszisztens is kikerült korábbi tanítványaik közül), de ha nem elég kitartó, eltökélt a gyerek, könnyen visszahúzzák és lemorzsolódik.

Ugyanakkor azt is hangsúlyozzák a tanárok, hogy *„nagyon nehéz nagyot ugrani”*, illetve, hogy maguk

a szülők sem igen látnak kitörési lehetőséget, *„a gyerekek meg el sem merik képzelni, hogy ők nem csak a hagyományos dolgokban lehetnek jók”*. A személyes tanári interjúban válaszadónk hangsúlyozta, hogy a továbbtanulási esélyek tekintetében fontos tényező, hogy a fiatal tud-e élni a lehetőségeivel. E képesség fejlesztésében a szülőknek, tanároknak és segítő szakembereknek fontos szerepe lehet. *„Azt tanultuk a szociális munkán, hogy ne halat adj, hanem hálót. Akit nem tanítanak meg arra, hogy éljen a lehetőségeivel, az nem fog haladni egyről a kettőre”*.

A halmozottan hátrányos helyzetű családokat segítő szakember egyik elgondolkodtató meglátása volt, hogy jellemzően kettős identitásúak a roma gyerekek olyan szempontból, hogy az iskolában tanulói, illetve gyermek státuszban vannak, otthon viszont munkaerőként számolnak velük.

Az egyik településen felvett tanári fókuszcsoporthoz interjúban és a személyes tanári interjúban is meg-

⁶Az országos adat az 1.6.5 A családok családösszetétel, a családban élő gyermekek száma és az átlagos gyermekszám szerint című táblázatban található, http://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_6_haztartasok_es_csaladok_adatai.

fogalmazott vélemény szerint, a lemorzsolódások egy jelentős része komoly tanulási nehézségekből, kognitív zavarokból (*„feladatértés, feladat-*

megoldás”), alapvető tudásbeli hiányosságokból adódik, másik – szintén számottevő hányada pedig – a hiányzásokból.

A tanulási nehézségek, a gyermekek sokszor gyengébb képességeinek lehetséges okai

Pedagógus válaszadóink szerint a szülők egy része úgy gondolja, hogy *„a gyermekéről való gondoskodás abban kimerül, hogy enni ad neki, alszik éjszaka, meg ruhát ad rá... a többi az teljesen ránk hárul”*. Ez látszik abban is, hogy alsó tagozaton még nincs *„olyan nagy probléma a tanulással való hozzáállásban”* sok esetben azért, mert tanulószobán vannak a gyerekek és a tanítónénik tanulnak velük. De sokszor a szülők már alsóban sem foglalkoznak a gyerekekkel. Felső tagozaton viszont ezekben a családokban magukra maradnak a gyerekek, mert *„nincs szülői kontroll, megsegítés a tanulásba” és ott már napközi sincs*. A személyes tanári interjú válaszadója szintén kiemelte, hogy a szülők többsége nem követi gyermekei tanulmányi előrehaladását.

Sőt, egy másik településen a pedagógusok kiemelték, hogy *„óriási gond”, hogy a települést „átitatja most már a drog” és az alkohol, „erről a gyerekek is nyíltan beszélnek”*. Ennek következtében nagyon elhanyagolják a gyerekeket a szülők (ráadásul a többedik gyermekeket egyre jobban), elfelejteneik jönni a gyermekért az iskolába. Az elhanyagolás következményeként a gyerekek kétharmada *„kiscsoportos szinten”* van, azaz súlyosan iskolaéretlen, ami iskolai pályafutásukat nagyban akadályozza. A nehézségeket fokozza a településen lévő óvónőhiány is.

Gyakran az is előrevetíti a lemorzsolódás lehetőségét a segítő szakember és a tanárok szerint, hogy a roma otthonokban sok esetben nincsenek

meg a tanuláshoz szükséges feltételek, illetve sokszor anyagi okok miatt nem tanulnak tovább a gyermekek. Ugyanakkor azt is hangsúlyozták interjúalanyaink, hogy vannak szülők, akik nem anyagi okok miatt nem veszik meg az íróasztalt, a taneszközöket, hiszen okostelefonnal, asztali számítógéppel, notebookkal, vagy laptoppal rendelkezik a család.

Interjúalanyaink közül több pedagógus kiemelte továbbá, hogy az iskolai lemorzsolódást vetíti előre az is sok roma családban, hogy nincsenek szabályok, hogy nincs napirend és a gyerekek *„irányítanak”* a családban: *„például...ha elmennek étterembe, ott van a gyerekek kezébe az alkoholos ital. Már kisgyermekként...és hajnalig „buliznak”. Nincsenek szabályok, amiket be kéne tartani. Valószínűleg a szülő nincs is tisztában azaz, hogy milyen szabályokat kellene betartani*. A tanárok meglátása szerint sok esetben maga a korai gyermekvállalás áll ezen problémák hátterében, hiszen a tizenégy – tizenöt éves fiatal anyák még maguk is gyerekek. Például a nagyobbacska gyerekeknek gyakran *„azt adják” az anyák, „amit a gyerek kisír...Kiharcol magának...Ahelyett, ami a tényleges szükséglete lenne. Tehát esetleg egy könyvet, vagy tízkor ágyba menni, mert szükség van az alvásra... Nagyon sok szülő erején felül is olyan szükségleteit próbálja kielégíteni a gyerekének, hogy minél tovább nyugton maradhasson tőle... Mert nem akar vele foglalkozni*”.

A hiányzások háttértényezői

A pedagógusok ezzel kapcsolatban rámutattak, hogy tulajdonképpen a szülők nem követelik meg gyermekeiktől az iskolába járást és a gyerekorvosok *„partnerek”* a szülőkkel a hiányzások igazolásában. Ennek következtében sokszor igen jó képességű gyerekek morzsolódnak le az oktatásból. Interjúalanyaink tapasztalata az, hogy sok

esetben nem, hogy nem várják el a szülők az iskolába járást gyermekeiktől, hanem gyakran *„felhasználják”* őket. Például vannak esetek, hogy azért hiányoznak a gyerekek az iskolából, hogy a szülők 90%-os kedvezményrel utazhassanak a községből a városba.⁵

⁵A 90%-os utazási kedvezmény igénybevételéhez legalább három gyermekkel kell utaznia a szülőeknek.

E fókuszcsoportokban felmerült az is, hogy sok esetben maguk a szülők akadályozzák a tanárokat a gyermekek tanulásra való motiválásában, a tanulás ellen nevelik őket. Például a jobbmódú település családjaival kapcsolatban elmondták a tanárok, hogy sajnos gyakran maga a szülő mondja otthon a gyerekének, hogy nem baj, ha nem lesz meg a nyolc osztálya, majd elviszi magával Pestre dolgozni. Ez azzal függ össze, hogy nem gondolkodnak sok esetben a roma szülők sem hosszútávon, a pedagógusok meglátása szerint. Az aktuális anyagi biztonság miatt nincs értéke sok roma családban a tanulásnak. A gazdagabb roma szülők gyermekei beleszületnek a „készbe”, kapnak lakást, autót stb. A szerényebb körülmények között élő roma gyerekek viszont jobban motiválhatók a továbbtanulásra.

A tanári fókuszcsoportok válaszadói felhívták a figyelmet arra, hogy ha nem partner a szülő a gyerekek fejlesztésében, illetve tanulásában, akkor tehetetlen a pedagógus: *„ha nincs eszköz a kezünkben, akkor lehetetlenség, vagy ha nem partner a szülő”*. Ezért egyes tanári vélemények szerint a szülőket a már meglévők mellett további anyagi szankciókkal kellene „büntetni”, vagy

anyagilag motiválni, hogy figyeljenek oda, éréjék el, hogy gyermekeik járjanak iskolába. E válaszadók szerint a már elérhető támogatások formáit, szabályozását, feltételeit át kellene gondolni és ha szükséges, módosítani. Kiemelték például, hogy sok esetben a különösen jómódú családok is igénybe veszik a szociális juttatásokat, mert „papíron” hátrányos helyzetűek. Ugyanakkor elmondták például a pedagógusok azt is, hogy tapasztalatuk szerint az Útravaló ösztöndíjprogramból kiestek olyan családok is, akiknek szükségük is lett volna a támogatásra, és jól is használták a korábban kapott forrásokat, a gyermek tanulmányi előmenetelét finanszírozták belőle.

Ugyanezen fókuszcsoportban az egyik tanár úgy vélekedett, hogy az étkezési támogatásnak hátrányai (is) lehetnek: *„Bocsánat, most már... 800 Ft-ért kapnak havonta egy tál ételt... Tehát például ez egy akkora baromság, hogy elszoktattuk a roma családokat attól, hogy etessék a családot. Nem esznek közösen az asztal körül és ezért jutottak oda, ahova... Ha nincsenek minták a családban, amit a család követ, akkor nincs a gyerekeknél, amit hozzanak és vigyenek tovább”*.

A példaképek, „kitörési utak” ismeretének iskolai előmenetelre gyakorolt hatása

A segítő szakember véleménye szerint sok helyen a *„szegénység kultúrája”* alakult ki, *„ez mind gyökeret veszített cigányosság: se nyelvet, se kultúrát, semmit nem beszélnek.”* Ezzel összefüggésben a személyes tanári interjú alanya elmondta, hogy ezért számos roma gyermek előtt nincs kitörési út, *„nincs jó szülői példa”,* vagyis eleve *„reményvesztetten kerülnek be az iskolába”* (segítő szakember). A segítő szakember azt is kiemelte, hogy komoly veszélyeztető tényező, ha nincs példaképük a gyerekeknek, a szüleikre sem tudnak felnézni, hiszen sokszor *„berendezkednek”* a családok a munkánélküli segélyre, illetve a szociális segélyből és családi pótlékból élésre.

Ezzel összefüggő tanári vélemény volt egy másik településen, hogy a túl sok támogatás, *„hogy mindent az ölükbe rakunk”* sok család esetében oda vezet, hogy *„Nincsen motiváló dolog, hogy tanuljon és akkor kap valamit... Ezek a gyerekek miért fizetnek? Nem fizetnek az ebédért, kapnak ingyen... Nem becsülnék meg semmit... nincs érték a szemükben. Minek dolgozzon vagy tanuljon?!”*.

Szintén segítő szakemberi észrevétel volt, hogy korábban a nem roma gyermekek több szempontból (bejárás, tanulás, higiénia stb.) motiválták a roma gyerekeket, a 100%-ban roma gyermekeket oktató iskolában ez nincs meg.

⁵Az „Ösztöndíj és mentorálási támogatás hátrányos helyzetű tanulóknak – Útravaló ösztöndíjprogramot” a Belügyminisztérium megbízásából a Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság kezeli. Esélyteremtő alprogramjainak („Út a középiskolába”, „Út az érettségéhez”, „Út a szakmához”) célja a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű, köztük roma tanulók iskolai sikerességének elősegítése, motivációjuk és önértékelésük erősítése mentori támogatással. (forrás: <https://ukir.emet.gov.hu/static.php?page=welcome>)

A tanárok helyzete

Válaszadóink többször hangsúlyozták, hogy a szóban forgó iskolákban különösen nagy gond a pedagógushiány, amelynek fő oka, hogy többségében vagy teljes mértékben roma gyerekek járnak az iskolába: *„nagyon nehéz terep ez ahhoz, hogy... tömegével jelentkezzenek ide pedagógusok. Nagyon – nagyon kínkeserves pedagógust fogni. Évek óta nincs jelentkező tanárnak”*.

Rámutattak arra is, hogy a betöltetlen álláshelyek miatt egyrészt még nagyobb a tanárok egy főre eső óraterhelése. Nincsenek külön napközis tanárok, hanem délelőtt tanít a pedagógus és délután napközisként tovább dolgozik. Másrészt nem ritka, hogy különböző szaktanárok hiányoznak a tantestületekből. Ahogy az egyik fókuszcsoportos interjúban elhangzott, a pedagógushiánytól függetlenül is túl magasak az óraszámok, mely nem csak a pedagógusoknak megterhelő, hanem a gyerekeknek is *„Az idegrendszer nem bírja. A tanáré sem, meg az övé sem”*.

Vélekedésük szerint a tanári utánpótlás szinte egyetlen „merítési alapja” a volt tanítványok köre, őket próbálják motiválni, meggyőzni az idősebb tanárok a tanári-tanítói pálya választására. Azonban *„egy osztályban egy-kettőt max, akit el tudunk úgy képzelni, hogy ha nagy kitartása lenne, akkor felsőfokú végzettséghez jutna”*.

Tovább növeli a pedagógusok nehézségeit, hogy

többségében másik településről ingáznak a munkahelyükre. Többnyire sajnos még rossz is a közlekedés, ezért saját autóval próbálnak időt spórolni a tanárok, de a benzinköltséget nem téríti a rendszer, *„még fizetünk azért, hogy ide járjunk dolgozni”*. Válaszadóink kiemelték, hogy mindezt úgy, hogy egyébként is alulfinanszírozottak a pedagógusok, ami azzal is jár, hogy diákjaik számára nem vonzó a pályájuk.

A tanárok leterheltségével, a tanár-, illetve szaktanárihiánnyal összefüggésben a segítő szakember arra is rámutatott a vele készült interjúban, hogy sokszor az általános iskola gyengébb színvonala miatt esnek ki a középiskolából a roma gyermekek.

Azzal kapcsolatban, hogy mégis miért maradtak sokan harminc-negyven éve a pályán, illetve, hogy jelenlegi munkahelyüknek (mely sok esetben az egyetlen munkahelyük volt) milyen pozitívumai vannak, elmondták, hogy egyértelműen elhivatottnak kell lenni ahhoz, hogy egy többségében vagy teljes mértékben roma, halmozottan hátrányos helyzetű gyermekeket nevelő iskolában hosszú évekig kitartson valaki. *„Ami jó, az a tantestület, meg a hangulat...amúgy meg nehéz”, „mi abból indulunk ki, hogy nem a gyerek tehet róla. Szeretettel fordulunk a gyerekek felé. Amit tudunk megteszünk”*.

A tanárok helyzetkezelése, lehetőségeik, illetve eredményességük az iskolai lemorzsolódás mérséklésében

A fókuszcsoportos interjúkban válaszadóink elmondták, hogy a hátrányos helyzetű családokból érkező gyermekek érdekében iskolájukban *„a gyerekeket nézzük, nem a tananyagot”*. Vagyis a gyerekekhez „szabják” a tanítási tempót, például csak második osztályban tanulnak meg folyékonan írni-olvasni a gyerekek. *„Ezen a ponton nem érdekel a tanmenet, a tananyag, ez a gyerek érdeke”*. Több pedagógus hangsúlyozta, hogy az évismétlést amennyiben szükséges alsó tagozaton, főként elsőben vagy másodikban „kell meglépni”, mivel így nyer értelmet, hogy biztos alapokat kaphasson a gyerek a felső tagozathoz. A személyes tanári interjúban beszélgetőtársunk fontosnak tartotta kiemelni a hátrányos helyzetű gyermekek

kel való munka lehetőségeinek boncolgatása során, hogy *„nekem segítségemre volt a gyógypedagógusi végzettségem”*.

A fókuszcsoportos interjúk tanúsága szerint a pedagógusok jelentős része úgy gondolja, hogy a lemorzsolódásra *„nincsen semmilyen ráhatásuk”*, hiszen – ahogy a fentiekben már előkerült – a gyerekorvosok „partnerek” a szülőkkel a hiányzások igazolásában.

Egy másik településen a tanárok a lemorzsolódás háttértényezői sorában arra is felhívták a figyelmet, hogy változnak a körülmények, változnak a családok és ők igyekeznek ennek megfelelően viszonyulni a gyerekekhez, de sokszor tanácstalanok, eszköztelennek érzik magukat: *„Én úgy*

érezem, hogy amikor elkezdtem dolgozni itt hét évvel ezelőtt, inkább tanár voltam, mint nevelő, most viszont inkább nevelő vagyok. Az életre nevelés. Bi-

ológiából olyanokat tanítok nyolcadikban, amit hét évvel ezelőtt nem kellett, mert természetes volt”.

A gyermekek motiválásának eszközei

A tanárokkal készült interjúkban az alábbi, a gyermekeket tanulásra ösztönző lehetőségek merültek fel:

- sport: „nagy sikerterületünk a sport... Abban a gyerekek nagyon benne vannak. A Bozsik⁷ az megy... a gyerekek azért meg is örülnek... jó sportkarrieret is kínálnak”.

- zene, tánc, zeneiskola: A Szimfónia programot „nagyon szeretik a gyerekek”. „Szimfonik... Járnak, énekelnek... Nagyon meglátszik a magatartáson, hogy megtapasztalt egy másik közeget”, „táncolni nagyon szeretnek. Erre kellene építeni, az ő erősségükre. A zene, a tánc. Ez egy út hozzájuk” „innen kellene indítani, amiben ők erősek, hogy önbizalmuk [legyen] meg hogy ők is értékesek”.

- egyéb kreatív foglalkozások, például közös rajzolás a pedagógusokkal.

- a jogosítvány megszerzése: „Azzal, hogy megkapja a jogosítványt, ha meglesz a nyolc osztálya”.

Ugyanakkor felmerült az is, hogy sajnos azzal sem lehet mindenkit ambicionálni, mert azt mondják, hogy majd apuka megveszi a jogosítványt.

- belső tantárgyi, tanulmányi versenyeket szerveznek a pedagógusok: „ugye milyen nagy dolog az,... hogy ő most természettudományból az osztályban a legjobb volt... akkor kiemeljük, az iskola előtt megdicsérik”.

- állami pályázatok, programok: „na ott motiváltak, az minden gyereket behoz abba a foglalkozásba”. Egyes pályázatokkal, támogatott oktatási projektekkel rövidtávon már elérték eredményeket, például tanulásmódszertant, kooperatív technikákat tanítottak, érzelmi-intelligencia fejlesztő foglalkozásokat tartottak, melyeknek látták értelmét a pedagógusok. „Az érzelmi intelligencia két évig ment, én láttam, hogy az nagyon jó, mert kibeszéltek magukból sok mindent.” A személyes tanári interjú többdiplomás alanya és az egyik fő-

kuszcsoport (T4/fcs.) résztvevője praktikus, a mindennapi életvezetéshez szükséges ismereteket tanítana szívesen a gyerekeknek és a fentiekben említettekhez hasonlóan a pszichés-mentális jólétüket szolgáló készségeiket, képességeiket fejlesztené „az önismerettel indítva”, de csakis iskolai kereteken kívül, hogy még véletlenül se gondolják „kötelező” jellegűnek a foglalkozásokat a gyerekek (T1/tanári int.). Ezek segítségével reményei szerint tudatosan készülne a jövőjükre a fiatalok, fel tudnák mérni, hogy mely célok eléréséhez mit kell teljesíteni.

- külsős együttműködések, többek között zenés foglalkozások: Ezek keretében például főiskolások iskolákban való jelenléte által (Tanítsunk Magyarorszáért Program) jó példák felmutatása a roma fiataloknak, akik egyébként egy szegregált településen, „falusi zárványban” nem látnak többféle életutat. Ezek a főiskolások önismerettel, pályaválasztással kapcsolatos foglalkozásokat tartanak a roma fiataloknak.

- digitális eszközök (interaktív tábla, tabletek, mobiltelefonok): Ugyanakkor hangsúlyozták a pedagógusok, hogy a szülőknek és a gyerekeknek egyaránt tanítani kellene a digitális eszközök helyes használatát, fel kellene hívni a figyelmüket a veszélyekre. „A szülők nem ellenőrzik le, hogy a gyerekek milyen tartalmakat néznek, milyen tartalmakat töltenek föl... Magukról mit tesznek föl... A digitális lábnyom, milyen veszélyes... erre nem figyelnek oda... Mert a szülő is ugyanazt csinálja... Délután nézik a sorozatokat...”. De erre az amúgy is túlterhelt pedagógusoknak már nincs kapacitása. Ezen oknál fogva is több pedagógusasszisztensre lenne szükség.

Az interjúk tanúsága szerint a pedagógusok helyzete és a lemorzsolódás akadályozásához való

⁷A Bozsik Program a Magyar Labdarúgó Szövetség tehetségkutató és utánpótlásnevelő programja. Céljai között szerepel a labdarúgás tömeges megszerettetése, a tehetséges gyermekek sportszervezetekbe irányítása az 5-14 éves korosztályban, valamint a technikai alapok megeremtetése, a játékkészség alapjainak lerakása, a kreativitás ösztönzése is (forrás: <https://www.mlsz.hu/hir/otp-bank-bozsik-program>).

hozzájárulási esélyük több szempontból összefügg:

- A magas óraszámok és a nagy osztálylétszámok ellehetetlenítik a munkájukat, hiszen fáradtak a gyerekek, leterheltek a tanárok és nemigen tudnak az egyéni, illetve speciális igényekre reagálni.
- Kisebb csoportokban és a gyerekek „tempójához”, képességeihez igazodva jobban tudnának haladni a gyerekek tanításával.
- Ha más tanrend alapján oktathatnának a többségben roma gyermekeket nevelő iskolákban a pedagógusok, ha nagyobb mozgásterük lenne a tananyag „súlyozásakor” (túl sok a kötelező tananyag és

magában foglal felesleges, vagy legalábbis kevésbé szükséges információkat), jobb eredményeket tudnának elérni a hátrányos helyzetű gyermekek fejlesztésében és a tanulás iránti motiválásában.

- Lehetetlen úgy motiválni a roma fiatalokat, hogy közben azt látják, hogy milyen rossz anyagi körülmények között élnek a tanáraik, ők ugyanakkor képzettség nélkül és „feketén”, de akár már hetedik osztályosként jól keresnek. *„Hetedikes gyerek egy az egyben megmondta... nézze már meg, hogy milyen autóval jár az, aki tanult. Azt mondja, hasonlítsuk már össze”.*

Összegzés. A szülőkkel, a pedagógusokkal, illetve a szakemberekkel készített interjúk összevetése

Zárásként arra vállalkozunk, hogy megvizsgáljuk, hogy melyek a szülői és a tanári-szakemberi interjúk legfőbb tanulságai, illetve, hogy vannak-e átfedések, kapcsolódási pontok az érintettek és a velük kapcsolatba lévő szakemberek véleményeiben.

Az általunk elemzett húsz szülői és összesen öt tanári, illetve szakemberi interjúban egyöntetűen a családi háttér jelent meg a roma iskolai előmenetel kulcstényezőjeként. Az interjúkból nagyon jól látszik a családi háttér jelentésének összetettsége és ebből következően a lemorzsolódás kezelésének bonyolultsága is. Összességében kijelenthető, hogy az iskolai előmenetel támogatása, illetve a lemorzsolódás akadályozása érdekében mindenekelőtt a családokat kellene minden lehetséges eszközzel megerősíteni, fejleszteni. Ahhoz viszont, hogy ehhez a pedagógusok és a segítő szakemberek is ténylegesen hozzá tudjanak járulni, az ő helyzetüket is több szempontból rendezni kellene.

Mind a szülői interjúkban, mind a fókuszcsoporthoz és egyéni pedagógus-, illetve szakemberi interjúkban megfogalmazódott, hogy ha a gyermekek mellett a szülők értékrendszerét is – különböző képzésekbe, programokba való bevonásukkal – sikerülne alakítani és közöttük minél szélesebb körben a hosszú távú gondolkodás értékét elismertetni és a tanulás megbecsültségét emelni, akkor mérséklődne a pedagógusok által a lemorzsolódás komoly veszélyeztetettségi tényezőiként emlegetett hiányzások illetve tanulási nehézségek. A roma szülőket meg kellene győzni, hogy a tanulás hosszútávú befektetés a gyerme-

kek számára, hiszen képzettség nélkül nem sokáig fognak munkát találni a fiatalok. A szülőknek elsősorban a gyermekek testi-lelki-szellemi igényeire, családi élettel összefüggő ismeretekre, addíciókkal kapcsolatos veszélyekre stb. vonatkozó képzésének fontosságát támasztja alá az interjúk azon egybehangzó véleménye is, mely szerint a szülők alacsony iskolai végzettsége nagyban viszsza veti a gyermekek iskolai előmenetelét. A szülők figyelmét mind a szülői, mind a tanári vélemények szerint kiemelten fel kell hívni a gyermekekkel való közös tanulás, a tanulmányok rendszeres követésének fontosságára.

A tanárok és a szülők a támogató családi háttér összetevői között tehát érzelmi, nevelési, példaadási, gyakorlati és anyagi szempontokat egyaránt felsoroltak. A szülők véleményeiben különböző készségek és képességek megléte is kiemelt helyet kapott a lemorzsolódás esélyét csökkentő tényezőként: hangsúlyozták az akarat, a küzdőszellem, a szorgalom, az önállóság, döntésképeség és a bizonyítási vágy szükségességét. Rámutatnak, hogy az ezek fejlesztésére irányuló pályázati programok, külsős együttműködések igen gyümölcsözőek. Mind a szülők, mind a tanárok kiemelték, hogy a roma gyermekek önbizalmát is fontos lenne növelni, hogy elhiggyék, hogy van választási lehetőségük, hogy merjenek nagyot álmodni, és tartsanak ki a céljaik mellett. Ezzel összefüggő – szintén a szülők és a tanárok részéről is kiemelt – továbbtanulást serkentő „elem” példaképek, pozitív életutak bemutatása, elérhetővé tétele. A különböző, jól bevált pályázati programok meg-

hosszabbítását, illetve újraindítását a pedagógusok örömmel vennék, köztük többek között a mentális-pszichés képességek (kommunikáció, önismeret, konfliktuskezelés, pályaorientáció-életúttervezés, szociális készségek, érzelmi intelligencia stb.) fejlesztését célzó foglalkozások előtérbe helyezését.

Az anyagi tényezők, mint a tanulási ambíciókat növelő és mint a tanulástól eltántorító szempontok szintén mind a szülők véleményeiben, mind a pedagógusok gondolatmenetében megjelentek, ahogy az is, hogy a halmozottan hátrányos és hátrányos helyzetű gyermekek iskolai előmenetelének támogatása továbbra is fontos és összetett döntéshozói feladat. Viszont megállapítást nyert az is, hogy az anyagi ösztönzők jogosultsági feltételeinek szabályozásán még van mit alakítani. Véleményük szerint célzottságukat, illetve ellenőrzésüket újra át kellene gondolni és pontosabban, körültekintőbben kellene irányítani. Szintén rendszerszintű beavatkozást igénylő feladat szerintük a gyermekorvosi igazolások kiadásának szabályozása, szigorítása a hiányzások számának csökkentése érdekében, ezek ugyanis a pedagógusok véleménye szerint előrevetítik az évismétlést, az évismétlés pedig a lemorzsolódást.

A roma fiúk és lányok lemorzsolódási arányai- ban sem a pedagógusok, sem a szülők nem lát- tak jelentős eltérést, a lemorzsolódás közvetlen okai tekintetében viszont előbbiek és utóbbiak is nem egy településen elsősorban az alábbiakat jelölték meg. A lányoknál egyrészt a párkapcsolat létesítésnek, illetve a korai gyermekvállalásnak, másrészt az otthoni feladatokba (főként a kisebb és/vagy fogyatékos testvérek felügyeletébe) való

bevonásuknak, a fiúknál pedig a kamaszkori munkavállalásnak többen meghatározó szerepet tulajdonítottak. Ugyanakkor a szülői vélemények között olyat is találtunk, mely rámutatott, hogy sok esetben a lányok korai gyermekvállalása és a fiúk korai munkavállalása összefügg, hiszen a fiúk nem egy esetben a párjuk, illetve születendő gyermekük eltartását igyekeznek fedezni keresetükkel. A tanárok gyermeket motiváló erőfeszíté- seinek szerepe szintén mindkét interjú „táborban” megjelent, de más-más hangsúllyal. Míg a szülők közül többen kiemelték, hogy vagy az ő, vagy test- vérük, gyermekük továbbtanulása, a hátrányos helyzetből való kitörése vonatkozásában tanáraik- nak kulcsszerepe volt, addig a tanárok a követke- zőket hangsúlyozták. Pedagógusként ők csak akkor tudnak eredményeket elérni a fiatalokkal, ha a szü- lők partnerek ebben, de legalábbis nem akadá- lyozzák a tanárok munkáját, nem nevelik ellenté- tesen a gyermekeket.

A tanárok helyzetét a fókuszcsoporthoz tartozók szerint több oldalról meg kellene erősíteni. Min- denekelőtt anyagi megbecsültségük és oktatói mozgásszabadságuk növelésével. A fiatalabb peda- gógusgenerációk érintett településeken való taní- tásának motiválásával és több pedagógiai asz- szisztencia biztosításával a tanárok óraterhelését is mérsékelni lehetne. A tanárok helyzete pedig természetesen összefüggésben van a községi isko- lák oktatásának esetleges gyengébb színvonalával is. Ez a probléma és annak lemorzsolódásra gyako- rolt hatása egyaránt felmerült a szülői és a tanári, szakemberi interjúkban is (Fehérvári 2015; Széll 2015; Varga 2015; Hörich és Bacskai 2018; K. Nagy 2019; Balázs és mtsai 2020; Bocz 2020).

Felhasznált irodalom

- Balázs-Földi (2020) A középiskolák szerepe a roma diákok továbbtanulásában. *Kapocs*. 3. évf. 1.sz. 85–102. <https://www.kapocs-folyoirat.hu/lapszamaink/2020>
- Balázs Ildikó, Horváth Zsuzsanna (2011) A közoktatás minősége és eredményessége. In: Balázs Éva, Kocsis Mihály és Vágó Irén (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2010*. OFI, Budapest. 325–360.
- Báder Iván: A cigány/roma tanulók integrációja az elmúlt évtizedben az oktatáspolitikai döntések tükrében. *Szociálpedagógia* 2013. 1. évf. 1-2. sz. 5-12. <http://real-j.mtak.hu/12247/1/szocped%202013%201-2%20els%C5%91%20lapsz%C3%A1m.pdf>
- Bánkúti Zsuzsa, Horváth Zsuzsa és Lukács Judit (2004) A szakképző iskolába járó diákok tanulási nehézségei. *Iskolakultúra*, 14. évf. 5. 3–26. <https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/20047/19837>
- Berényi Eszter (2015) Kudarc-rutinok vagy megoldás-keresés – probléma-narratívák a szakképzésben.

- In: Fehérvári Anikó és Tomasz Gábor (szerk.): *Kudarok és megoldások*. Budapest: OFI 89–108.
- Bocz János (2020) *Az Oktatási Hivatal 2017/2018. tanévi kompetencia-eredményei a roma tanulókra vonatkozóan*. Kapocs 3. évf. 1.sz. 45–61.
- Coleman, James S. (1974) *Iskolai teljesítmény és versenystruktúra*. In: Ferge Zsuzsa, Háber Judit (szerk.): *Az iskola szociológiai problémái*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó, 377–397.
- Corbin, Juliet and Anselm Strauss (2015) *A kvalitatív kutatás alapjai*. Budapest: L'Harmattan.
- Engler, Ágnes; Antal, István ; Markos, Valéria ; Trásy, Lilla ; Pári, András (2022) *Hátrányos helyzetű tanulók otthoni tanulása a jelenléti és a távolléti oktatás idején*. In: Molnár, Gyöngyvér; Tóth, Edit (szerk.): *Új kutatások a neveléstudományokban 2021: A neveléstudomány válaszai a jövő kihívásaira* Szeged: Szegedi Tudományegyetem Neveléstudományi Intézet. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság. 192-207.
- Fehérvári, A. (2015a) *Lemorzsolódás és a korai iskolaelhagyás trendjei*. *Neveléstudomány*, 3. évf. 3.sz. 31–47. http://nevelestudomany.elte.hu/downloads/2015/nevelestudomany_2015_3_31-47.pdf
- Fehérvári Anikó (2015b) *Szaktanulmányok fiatalok pályakövetése*. In: Ercsei Kálmán (szerk.): *Tanulási utak-pályautak*. OFI, Budapest. 39–54.
- Fehérvári Anikó (szerk., 2008) *Szakképzés és lemorzsolódás*. *Kutatás Közben* 283. Budapest: OFI.,
- Hablicsek László, Hablicsekné dr. Richter Mária, Lángi Tamás (2020) *A roma népesség számának prognózisa, a romák által felülreprezentált megyékben 2061-ig*. Kapocs. 3. évf. 1. sz. 16–44.
- Hawkins, R. L., Jaccard, J. and Needle, E. (2013) *Nonacademic Factors Associated with Dropping Out of High School: Adolescent Problem Behaviors* *Journal of the Society for Social Work and Research* , 3. 4. 58–75.
- Hörich Balázs, Bacsikai Katinka (2018) *Az iskolai lemorzsolódás intézményi jellemzői*. *Magyar Pedagógia*. 118. évf. 2. sz. 133–156. DOI: 10.17670/MPed.2018.2.133 https://www.magyarpedagogia.hu/document/Horich_MPed20182.pdf
- Iskolai Előmenetel Vizsgálat. *Kutatási beszámoló, MIÉRT Egyesület*, 2022. Kézirat.
- Juhász Márta, Takács Ildikó (szerk.) (2006) *Pszichológia*. Budapest: TYPOTEX.
- Kapitány Balázs (2014) *Becslések a roma kötődésű népesség számáról és területi elhelyezkedéséről a 2011. évi népszámlálás adatai alapján*. Kézirat. Budapest: KSH NKI.
- K. Nagy Emese (2019) *A roma tanulók iskolai sikerességének kérdései*. *Magyar Tudomány* 180. évf. 11. sz. 1638-1648. DOI: 10.1556/2065.180.2019.11.5 http://epa.oszk.hu/00600/00691/00194/pdf/EPA00691_mtud_2019_11_1638-1648.pdf
- Kertesi Gábor, Kézdi Gábor (2009) *A roma fiatalok általános iskolai eredményessége, középiskolai továbbtanulása és középiskolai sikeressége*. Zárótanulmány. Budapest: MTA–KTI.
- Kertesi Gábor, Kézdi Gábor (2010) *Iskolázatlan szülők gyermekei és roma fiatalok a középiskolában*. Beszámoló az Educatio Életpálya-felmérésének 2006 és 2009 közötti hullámaiból. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, 3. URL: <http://www.econ.core.hu/file/download/bwp/bwp1003.pdf>
- Kertesi Gábor és Kézdi Gábor (2012) *A roma és nem roma tanulók teszt eredményei közti különbségekről és e különbségek okairól*. *Közgazdasági Szemle*, 7–8. 798–853.
- Kvale, Steinar (2005) *Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. Budapest: József Attila Műhely Kiadó.
- Lamb, S., Markussen, E., Teese, R., Sandberg, N. & Polesel, J. (2011). *School dropout and completion: International comparative studies in theory and policy*. New York: Springer. doi: 10.1007/978-90-481-9763-7
- Mason, Jennifer (2005) *Kvalitatív kutatás*. Budapest: József Attila Műhely.
- Mayer, G. R. (2001) *Antisocial behavior: Its causes and prevention within our schools*. *Education and Treatment of Children*, 24(4): 414–429.
- Mártonfi György (2011) *„Hány éves korig tartson a tankötelezettség?” Válaszkísérlet egy rossz kérdésre*, Szakpolitikai javaslat. Budapest: OFI
- Papp Z. Attila (2021) *Roma népesség és oktatásszervezés*. *Educatio* 30. évf. 2. sz. 242–259. DOI: 10.1556/2063.30.2021.2.5 https://epa.oszk.hu/01500/01551/00116/pdf/EPA01551_educatio_2021_02_242-259.pdf
- Rumberger, R. W. (2012) *Dropping out*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sallay Hedvig és Münnich Ákos (1999) *Családi nevelési attitűdök percepciója és a self-fejlődéssel való összefüggései*. Magyar

Pedagógia, 99. évf. 2. sz. 157–174.

Széll Krisztián (2015) Iskolai eredményesség a hátrányos helyzet tükrében. *Educatio*, 1. 140–147.

Tárkányi Ékos, Várfalvi Marianna (2020) A felzárkózó települések kormányprogram falvaiban született gyermekek és édesanyáik szociodemográfiai és orvosi-egészségügyi jellemzői a 2010–2017-es időszakban. *Kapocs*. 3. évf. 1.sz. 138-150.

Török Péter, Antal István (2020) Kulturális közvetítők: a roma többségű iskolák tantestületei. *Kapocs*. 3. évf. 1. sz. 66–84. <https://www.kapocsfolyoirat.hu/lapszamaink/2020>

Trásy Lilla (2023) Korai iskolaelhagyás hátrányos helyzetű településeken -iskolai lemorzsolódással veszélyeztetettek a felső tagozatosok körében. *Kapocs*. 4.évf. 1.sz. 132-139.

Uzsálné Pécsi Rita (2011) A nevelés az élet szolgálata 3. A serdülőkor életfeladatai (1.) (Le?) Építő kritika. A motiváció. Organikus vagy mechanikus gondolkodás. Pécs: Kulcs a Muzsikához Kiadó.

Varga Aranka (2015) Lemorzsolódás vagy inklúzió. In: Fehérvári Anikó és Tomasz Gábor (szerk.): *Kudarok és megoldások*. Budapest: OFI 73–86.

Internetes hivatkozások

<https://fete.hu/telepulesek/>

<https://ukir.emet.gov.hu/static.php?page=welcome>

<https://www.mlsz.hu/hir/otp-bank-bozsik-program>